

O Dubrovačkim konzulatima na Mediteranu

Prema sačuvanim ugovorima i dokumentima iz druge polovine XII. i početka XIII. stoljeća Dubrovnik je tada imao jake trgovačke veze kako s talijanskim gradovima tako i sa zemljama na Balkanu. Pojava prvih dubrovačkih konzula, krajem XIII. stoljeća, vezana je uz trgovačke kolonije Dubrovčana po unutrašnjosti Balkanskog poluotoka.

Oslobođenjem od mletačke vlasti 1358. g. Dubrovnik stiče nezavisnost koja se odrazila na unapređenje dubrovačke trgovine kao i na razvoj dubrovačke konzularne službe ne samo na Jadranu nego i po čitavom Mediteranu. Do početka XV. stoljeća prevladava u Dubrovniku kopnena trgovina nad pomorskom. Poslije toga veći se dio trgovine obavlja morskim putem, što se odrazilo i na dubrovačke konzulate koji već u prvoj polovini XV. stoljeća nestaju iz unutrašnjosti Balkanskog poluotoka a pojavljuju se u sve većem broju po raznim Mediteranskim lukama.

U ovom razdoblju dubrovačke povijesti koja počinje oslobođenjem od vlasti Venecije a traje sve do pada Dubrovačke republike (1808. g.) Dubrovnik je doživio dva velika uspona svog pomorstva i pomorske trgovine i to u XVI. i u XVIII. stoljeću, što se odrazilo i na pojavu velikog broja dubrovačkih konzulata po Mediteranu. Ova dva velika uspona dubrovačkog pomorstva dijeli katastrofalni potres iz 1667. g. koji je uništio veliki dio grada i dotkao već ranije oslabljeno ekonomsko stanje Dubrovnika, što se odrazilo ne samo na smanjenje broja dubrovačkih brodova i njihovo povlačenje u Jadran nego i na osjetno smanjenje broja dubrovačkih konzulata.

Prvi dubrovački konzuli u primorskim lukama javljaju se krajem XIV. stoljeća i to u lukama Siracuze na Si-

ciliji (1390. g.) i u Messini (1399. g.). Ovi konzuli nijesu bili Dubrovčani već pretežno stranci jer se u Italiji i ostalim mediteranskim lukama nijesu formirale velike dubrovačke kolonije, pa je uzimanje stranaca u dubrovačku konzularnu službu bila uobičajena praksa dubrovačke vlade.

Tokom XVI. stoljeća dubrovačko pomorstvo bilježi svoj najveći prosperitet koristeći povoljnu pomorsko-trgovačku konjunkturu po Mediteranu kao i dobro organiziranu konzularnu službu. U to je vrijeme mala Dubrovačka republika imala oko 50 svojih konzulata po Mediteranu, a jedan čak i na Atlantiku u luci Cadix. Od ovih 50 konzulata u talijanskim lukama nalazilo se 36, u francuskim 3, u španjolskim 4, a u turskim 6, dok se u luci La Valetta na otoku Malti nalazio jedan dubrovački konzulat.

Izmjenjene pomorsko trgovačke prilike na Mediteranu krajem XVI. i u prvoj polovini XVII. stoljeća dovele su do naglog opadanja dubrovačke pomorske trgovine, a time i do analognog smanjenja broja dubrovačkih konzulata; od 30 konzulata koje je Dubrovnik imao početkom XVII. stoljeća, taj je broj spao na 8 sredinom istog stoljeća, neposredno pred katastrofalni potres koji je zadesio Dubrovnik 1667. g. U to se vrijeme spominju dubrovački konzulati samo u lukama: Ancona, Barletta, Brindisi, Genova, Manfredonia, Napulj, Taranto i Firenza.

Neposredno iza velikog potresa Dubrovnik proživljava najteže ekonomsku i političku krizu u svojoj povijesti. Postepeno ekonomsko napredovanje i orijentacija na pomorstvo krajem XVII. stoljeća dovodi do ponovnog povećanja broja dubrovačkih konzulata po raznim lukama, tako da sredinom XVIII. stoljeća, prilikom drugog uspona dubrovačkog pomorstva, Dubrovačka republika ima ot-

prilike isti broj konzulata kao i sredinom XVI. stoljeća u doba najvećeg napretka njezinog pomorstva. Međutim, iako je broj konzula prilikom ova dva procvata dubrovačkog pomorstva bio uglavnom isti (oko 50), ukupan broj konzularnih predstavnika, računajući ovdje pored konzula i vice konzule Dubrovačke republike u drugoj polovini XVIII. stoljeća bio je znatno veći nego ikada ranije. Tada je mreža dubrovačkih konzulata obuhvaćala oko 82 konzularna predstavnika (oko 49 konzula i oko 33 vice konzula). Među ovim konzularnim predstavnicima nalazimo i dva koja su bila najudaljenija od Dubrovnika; na obali Atlantika u luci Lisabon i na Crnom moru u luci Odesi. Najveći broj vice konzula imao je dubrovački konzulat u Barceloni, koji je na svom konzularnom području imao 11 vice konzula.

Razlog ovako velikog broja dubrovačkih konzularnih predstavnika u drugoj polovini XVIII. stoljeća nalazimo u orijentaciji dubrovačkog pomorstva na slobodnu plovidbu, odnosno brođenje između raznih luka po Mediteranu i Atlantiku. Dubrovačka mornarica tog vremena nije ovisila o matičnoj luci kao ranije pa je obzirom na tu okolnost uloga dubrovačkih konzula bila značajnija nego u bilo kojem ranijem periodu dubrovačke povijesti, naročito kada se uzme u obzir da je jedan od glavnih zadataka konzula bio da provede u život pomorsku politiku dubrovačke vlade, štiteći pri tome pravo i interese dubrovačkih trgovaca i pomoraca kao i neutralnost dubrovačke zastave.

Svi su podanici Dubrovačke republike bili obavezni na priznavaju vlast svog konzula i njegovog vice konzula, a samo u pomanjkanju dubrovačkih konzula mogli su zatražiti pomoć od konzula neke strane zemlje. Kao organi vlasti dubrovački su konzuli vršili u početku pored konzularnih poslova i sudačke funkcije po svim lukama zapadnog i istočnog Mediterana. Te su se funkcije temeljile na raznim privilegijama dobivenim od strane španskih i napuljskih vladara. S vremenom su te stečene privilegije gubile svoju raniju vrijednost, ustupajući krajem XVII. stoljeća mjesto novim načelima i odnosima među zapadno-evropskim državama koji su se osnivali na principu jednakosti i reciprociteta. Međutim, u zemljama Turskog carstva na temelju ranijih privilegija i sklopljenih ugovora, tzv. kapitulacija, zadržali su dubrovački konzuli kao i konzuli ostalih evropskih zemalja pravo da uz redovno obavljavanje konzularnih poslova vrše i svoje sudačke funkcije. Time je postignuta veća pravna sigurnost za dubrovačke pomorce i trgovce u turskim zemljama čije se unutrašnje društveno i političke uređenje potpuno razlikovalo od onog u zapadno-evropskim državama.

Dubrovački su konzuli i poslije potresa sve do pada Republike, po raznim zapadno-evropskim lukama, bili pretežno stranci. Oni su kao konzuli bili organi i predstavnici dubrovačke vlasti i imali pravo na preduzimanje svih potrebnih mjera koje su bile u interesu dubrovačkog pomorstva i trgovine, bilo da su ove mjere bile određene iz Dubrovnika, bilo da su poticale od samog konzula uz naknadno odobrenje vlasti iz Dubrovnika. U tome nalazimo specifičnost dubrovačke konzularne službe u odnosu na iste službe u ostalim evropskim zemljama, koje su se, za razliku od Dubrovnika, služile pretežno svojim ljudima kao konzulima pa je radi toga bilo normalno i razumljivo da ti domaći ljudi budu kao konzuli organi i predstavnici svoje zemlje u inozemstvu. Strance je Dubrovnik uzimao u svoju konzularnu službu mnogo više nego druge evropske zemlje, pa je radi toga nesumljivo zasluga starih Dubrovčana što su doprinijeli da institut počasnih konzula zauzme značajno mjesto u kasnijoj konzularnoj praksi mediteranskih zemalja. Uzimanje stranaca u dubrovačku konzularnu službu diktirala je ne samo ekonomska potreba već i razlog što mali Dubrovnik nije imao dovoljno svojih ljudi koji bi mogli odgovoriti tom zadatku u inozemstvu, a da se pri tome njihovo pomanjkanje ne osjeti u Dubrovniku.

Za razliku od većine evropskih zemalja koje su još i tokom XVIII. stoljeća imale svoje trgovačke kolonije po raznim lukama Mediterana, a pogotovo na Levantu, na čijem su se čelu nalazili izabrani konzuli, dubrovački se trgovci nijesu u većem broju naseljavali po stranim lukama niti su osnivali kolonije pa radi toga ne nalazimo dubrovačke konzule i kao upravitelje trgovačkih kolonija. Slično kao Dubrovčani ni Holandanci nijesu imali svojih trgovačkih kolonija po Mediteranu već su se kao i dubrovački po-

morci bavili pretežno brođenjem, odnosno prevozom robe između raznih mediteranskih luka, što je navelo dubrovačku vladu da se u organizaciji i finansijskom poslovanju svojih konzulata ugleda na Holandane. Budući da su se Dubrovčani, od sredine XVII. stoljeća pa sve do pada Republike, bavili pretežno transportom robe a ne trgovinom kao drugi narodi, ne nalazimo konzulate Dubrovačke republike u unutrašnjosti pojedinih zemalja (izuzev tak čini dubrovački konzulat u Firenci sredinom XVII. st.), već jedino u mnogobrojnim lukama Mediterana i na Atlantiku: na širokom prostranstvu od Lisabona i Cadixa do Carigrada i Odesa.

Rad raznih državnih organa u Dubrovniku koji su vodili opći nadzor nad dubrovačkom trgovinom, pomorstvom i plovidbom, ne bi se mogao odvijati, a pogotovo ne tako uspješno, bez mnogobrojnih dubrovačkih konzularnih predstavnika koji su po raznim lukama izvršavali povjerene im zadatke, doprinoseći time napretku dubrovačke trgovine i pomorstva, što se odrazilo na opći ekonomski uspon Dubrovačke republike. Osnivanjem Pomorskog ureda i Ureda za konzulate na Levantu, sredinom XVIII. stoljeća, dubrovačka je konzularna služba dobila čvrstu organizacionu osnovu, dok su donošenjem Pomorskog pravilnika konzuli i pomorci Dubrovačke republike dobili zakonski priručnik koji je sadržavao uglavnom najvažnije odredbe dubrovačkog pomorskog zakonodavstva. Dok je u organizacionoj strukturi dubrovačkih konzulata na području Turskog carstva konzulat u Carigradu, od kraja XVII. stoljeća do pada Republike, imao najvažniji položaj, jer je vršio nadzor nad svim ostalim dubrovačkim konzulatima u Turskoj, među dubrovačkim konzulatima na Zapadu nije bilo jednog glavnog centralnog konzulata. Na tom je području bilo nekoliko važnijih konzulata (u Cadixu, Livornu i drugim lukama), kao i diplomatskih predstavnika — agenata koji su obavljali i konzularne poslove (kao napr. u Genovi, Napulju i Anconi), ali oni nijesu imali neki značajniji položaj među ostalim dubrovačkim konzulatima na Zapadu.

Prateći razvoj dubrovačkih konzulata možemo utvrditi da je Dubrovnik imao i poslije potresa, kao i ranije veći broj konzulata na Zapadu nego u istočnom dijelu Mediterana, na Levantu. Moramo međutim primjetiti da je u vremenu poslije velikog potresa pa sve do pada Republike bilo mnogo više dubrovačkih konzulata na Levantu nego na tom istom području u razdoblju prije potresa, što znači da se u ovom drugom razdoblju dubrovačko pomorstvo orijentiralo velikim dijelom i na luke Turskog carstva, zadržavajući pri tome i nadalje svoje pomorsko-trgovačke pozicije na Zapadu.

Jedan od faktora koji su omogućili održavanje jakih dubrovačkih pomorsko-trgovačkih pozicija na Mediteranu tokom XVI. i XVIII. stoljeća bio je neutralan stav Dubrovačke republike. Zahvaljujući svojim konzulima po Mediteranu koji su slali u Dubrovnik sve potrebne informacije o političkim, vojnim i trgovačkim prilikama, dubrovačka je vlada mogla donositi svoje odluke i zauzeti određeni stav u pojedinim sukobima, te na taj način očuvati uvijek svoju neutralnost, a proširiti koliko je to bilo moguće svoju pomorsku trgovinu. Koristeći se na taj način svojom neutralnom zastavom Dubrovčani preuzimlju tokom XVI. stoljeća u doba tursko-kršćanskih ratova, posredničku trgovinu između balkanskih zemalja i Zapadne Evrope, dok u XVIII. stoljeću obavljaju pomorsku trgovinu u slobodnoj plovidbi među raznim mediteranskim lukama, koristeći e ratovima evropskih zemalja, što je u oba slučaja donijelo Dubrovniku veliko bogatstvo i prosperitet.

Konzuli Dubrovačke republike vršili su sve poslove pomorsko-trgovačkog značaja, ali su ujedno obavljali i pojedine zadatke diplomatsko-političkog karaktera što je davalo posebnu važnost ulozi konzula ne samo u ekonomskom napretku već i u osiguranju političke nezavisnosti Republike.

Upoređujući broj dubrovačkih konzulata iz sredine XVIII. stoljeća sa brojem konzulata nekih država iz tog vremena možemo ustanoviti da je mala Dubrovačka republika imala često puta veći broj konzulata nego neke velike i snažne evropske zemlje. Tako je npr. Austrija 1763. g. imala 23 konzulata na Levantu i 10 na Zapadu, dok je Napuljska kraljevina 1787. g. imala ukupno 24 konzulata i 5 vice konzulata, dok je u isto vrijeme mala Dubrovačka republika imala preko 80 svojih konzularnih predstavnika po Mediteranu. Interesantno je spomenuti da

še u luci Solun 1750. g. nalazio konzulat Dubrovačke republike pored 4 konzulata velikih sila i to Engleske, Francuske, Holandije i Venecije, te vice konzulata Danske i Napuljske kraljevine. Sve ovo ukazuje koliki je značaj pridavala vlada Dubrovačke republike konzularnoj službi i svojim konzulima po Mediteranu.

Mnogobrojni stariji i noviji pisci sa područja međunarodnog prava koji su se bavili ili se bave postankom i razvojem konzula i konzularne službe veoma malo ili skoro nikako ne spominju Dubrovnik koji je prvi prenio, već krajem XIII. stoljeća, institut konzulata u unutrašnjost Balkanskog poluotoka i sa svojim brojnim konzulima, koji su bili stranci u službi Dubrovačke republike, nesumnjivo doprinio općem razvoju instituta počasnih konzula po Mediteranu. Neuzimajući međutim u obzir dubrovačke konzulate i konzularnu službu prilikom obrade općeg povijesnog razvoja te službe ne može se dobiti prava i potpuna slika te važne institucije međunarodnog prometa. Dubrovačka konzularna služba i njezini konzulati nijesu bili jedan zaseban svijet već sastavni dio mediteranske, a time i svjetske konzularne službe koja je kao i pomorstvo kroz vjekove vezivala zemlje i narode.

Dubrovnik se više nego ijedan drugi pomorski grad ili zemlja na Mediteranu služio strancima kao svojom konzulima čime je uvelike pridonio razvoju instituta počasnih

konzula koji su mnoge zemlje tek kasnije prihvatile. Stranci, većinom bogati i ugledni trgovci, kao dubrovački konzuli bili su osobe iz mjesta u kojem je bilo sjedište dubrovačkog konzulata, što je znatno doprinijelo razvoju pomorske trgovine Dubrovnika po Mediteranu. Iako je stari Dubrovnik kao grad-država sa svojim teritorijem bio veoma mali u odnosu na druge mediteranske zemlje, on je ipak odigrao značajnu ulogu ne samo u općem razvoju konzularne službe, već i pomorsko-trgovačkih odnosa između raznih luka i zemalja na Mediteranu.

Dubrovačka konzularna služba imala je prvenstveno privredni, a zatim i politički karakter, pa je iz tog razloga uloga dubrovačkih konzulata bila odlučujuća za opstanak Dubrovnika kao privredne snage na Mediteranu. Raznovrsna djelatnost dubrovačkih konzula po mnogobrojnim mediteranskim lukama omogućila je da dođe do punog izražaja pomorstvo i trgovina jedne male države, koja se nalazila u veoma nesigurnom i neobičnom položaju u poređenju sa ostalim evropskim državama.

* Referat sastavljen za IV Međunarodni kongres mediteranskih lingvističkih studija koji je održan u Dubrovniku od 4. do 9. IV 1971. g.

Radi skućenog prostora referat je djelomično skraćen i nijesu objavljeni arhivski podaci kao i literatura, koji su crpljeni u Historijskom arhivu u Dubrovniku.